

Дзеепрыметнік – гэта форма дзеяслова, якая абазначае прымету прадмета ці асобы паводле дзеяння: «З густой імглы, празрыста **падрумяненай** усходам сонца, на мяне пазірала казуля» (Я.Брыль). «Забудзь трывогу вечную сваю, прыляж, мая **натомленая** мама, як некалі ты мне, табе спяю» (Н.Мацяш).

У дзеепрыметніках спалучаюцца асаблівасці дзеяслова і прыметніка. Адзнакі дзеяслова – гэта агульнасць асновы і лексічнага значэння: «рассыпаць пялёсткі – рассыпаная пялёсткі», «упрыгожыць стол – упрыгожаны стол»; граматычныя катэгорыі часу: «скошаны (прошлы час) луг»; стану: «пацямнелая (незалежны стан) папера», «абгорнуты (залежны стан) сшытак»; трывання: «засеянае (закончанае трыванне) поле»; здольнасць кіраваць назоўнікамі: «акрылены марамі», «пасінелы ад марозу». Адзнакі прыметніка – гэта граматычныя катэгорыі роду: «адноўленая старонка», «адноўлены праект», «адноўленае інтэрв’ю»; ліку: «расколаты арэх», «расколатыя арэхі»; склону: «перажытыя дні», «перажытымі днямі»; поўная і кароткая формы: «усвядомлены матэрыял – усвядомлен матэрыял». Кароткая форма ўласціва толькі дзеепрыметнікам залежнага стану прошлага часу. Кароткія дзеепрыметнікі нескланяльныя, змяняюцца па родах і ліках.

У сказе поўныя дзеепрыметнікі выконваюць сінтаксічную функцыю азначэння: «Літасцівы мой лёсе, падары мне вясну і **даспелую** восень» (С.Грахоўскі); выказніка: «Белыя валокны сонейкам **залітыя**» (Якуб Колас). Кароткія дзеепрыметнікі выконваюць сінтаксічную функцыю выказніка: «Чужая старана тугою **арана**, слёзкамі **засявана**» (Прыказка). У сказе дзеепрыметнае словазлучэнне выступае як сінтаксічна непадзельнае і з’яўляецца азначэннем: «Ілюстрацыйныя прыклады, **запісаныя руплівым** даследчыкам у розных кутках рэспублікі і часткова запазычаныя ім у **папярэднікаў**, разгортвалі перада мной жывую, паэтычную карту роднай мовы» (Я.Брыль).

Дзеепрыметнікі ў беларускай мове могуць утварацца ад асновы інфінітыва і ад асновы дзеяслова цяперашняга часу (гл. табліцу 1).

Табліца 1

Час дзеепрыметніка	Спосаб формаўтварэння	Прыклады
Незалежны стан		
Цяперашні	аснова дзеяслова цяперашняга часу незакончанага трывання + суфіксы <i>-уч-</i> (<i>-юч-</i>), <i>-ач-</i> (<i>-яч-</i>)	веруючы мабілізуючы дрыжачаы надыходзячы
Прошлы	аснова інфінітыва непераходных дзеясловаў закончанага трывання + суфіксы <i>-л-</i> , <i>-ш-</i> , <i>-ўш-</i>	пераспелы падсохшы прыехаўшы
Залежны стан		
Цяперашні	аснова дзеяслова цяперашняга часу пераходных дзеясловаў	разглядаемы любімы

	незакончанага трывання + суфіксы <i>-ом-</i> (<i>-ем-</i>), <i>-ім-</i> (<i>-ым-</i>)	
Прошлы	аснова інфінітыва пераходных дзеясловаў закончанага трывання + суфіксы <i>-н-</i> , <i>-ан-</i> , <i>-ен-</i> , <i>-т-</i>	падпісаны вырашаны прынесены узяты

Найбольш пашыраныя ў беларускай мове дзеепрыметнікі прошлага часу незалежнага і залежнага стану з суфіксамі *-л-*, *-н-*, *-ен-*, *-ан-*, *-т-*. Дзеепрыметнікі залежнага стану прошлага часу з суфіксам *-н-* утвораны ад асновы інфінітыва на *а*, *я*: «ахута-ць – ахута-н-ы», «пасея-ць – пасея-н-ы». Суфіксы *-ен-*, *-ан-* маюць дзеепрыметнікі, утвораныя ад асновы інфінітыва на *і*, *ы* і на зычны: «запаволі-ць – запавол-ен-ы», «вывучы-ць – вывуч-ан-ы», «прынес-ці – прынес-ен-ы». Суфікс *-т-* маюць дзеепрыметнікі, утвораныя ад аднаскладовых дзеясловаў, у якіх аснова інфінітыва заканчваецца на *а*, *я*, *і*, *ы*, *і* ад дзеясловаў з асновай інфінітыва на *о*, *у*, *ну*: «зжа-ць – зжа-т-ы», «злі-ць – злі-т-ы», «змало-ць – змола-т-ы», «сагну-ць – сагну-т-ы».

У сучаснай беларускай літаратурнай мове шырока ўжываюцца дзеепрыметнікі незалежнага стану прошлага часу з суфіксам *-л-*, а таксама залежнага стану прошлага часу з суфіксамі *-н-*, *-ан-*, *-ен-*, *-т-*. Нехарактэрныя для беларускай мовы дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану цяперашняга часу з суфіксамі *-уч-* (*-юч-*), *-ач-* (*-яч-*), *-ом-* (*-ем-*), *-ім-* (*-ым-*).

Пры перакладзе неўласцівых беларускай мове дзеепрыметнікі могуць замяняцца назоўнікам: «выступаючий – выступоўца», «потерпевший – пацярпелец»; прыметнікам: «мерцающий – мірглівы», «гремящий – грымлівы»; дзеясловам: «машкара, роившаяся в воздухе» – «машкара роем таўклася»; дзеепрыслоўем: «приближающийся дождь» – «шапацеў, блізячыся, дождж»; развітым прыдаткам: «взрослые, опекующие сирот» – «дарослыя – апекуны сірот»; даданым сказам: «недавно распустившиеся березы» – «бярозы, якія нядаўна распустціліся».

Т.Я.Старасценка